

پروژه نرم افزار دانشنامه فرق و مذاهب

معرفی، چرایی، هدف، چشم انداز، محتوا و قابلیت ها

به کوشش:

گروه علوم عقلی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

درآمد

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی برای سامان دادن پژوهش های رایانه ای خویش، از گروه های متعدد علمی و افراد متخصص و کارشناس در حوزه علوم و معارف اسلامی بهره می برد و در این سال ها، تاکنون محصولات کاربردی و مفیدی را در زمینه های مختلف تولید کرده و در معرض استفاده علاقه مندان و محققان قرار داده است. یکی از این گروه های علمی، گروه علوم عقلی نور است که به همت حجت الاسلام والمسلمین حمیدرضا شیرملکی اداره و مدیریت می شود.

گفتنی است که به کوشش گروه علوم عقلی مرکز نور، محصولات نرم افزاری ارزشمندی تولید و عرضه شده است. یکی از مهم ترین پروژه های در دست اقدام این گروه، «دانشنامه فرق و مذاهب» است. این پروژه، در راستای تصریح اساسنامه مرکز مبنی بر تولید برنامه های مورد نیاز پژوهشگران علوم اسلامی، به ویژه برای دین پژوهان و علاقه مندان حوزه فرق و ادیان، طراحی شده و به مرحله اجرا درآمده است که به نوبه خود، منبع مناسبی برای

پژوهش های دینی خواهد بود و در مسیر ساماندهی تحقیقات حوزه فرق و مذاهب، بسیار راهگشا می باشد.

آنچه در این مختصر از نظر شما می گذرد، گذری است اجمالی بر معرفی، چرایی و هدف، چشم انداز، محتوا و قابلیت های تحقیقاتی نرم افزار «دانشنامه فرق و مذاهب» که امید است مورد توجه و استفاده خوانندگان محترم قرار گیرد.

الف. معرفی اجمالی

پروژه «دانشنامه فرق و مذاهب» در واقع، نمودار درختی فرق و مذاهب است که بر اساس مهم ترین شاخه های فرقه شناسی و فرقه نگاری تهیه و تنظیم شده است. ما در این پروژه، با گردآوری منابع مهم فرق و مذاهب اسلامی از ابتدا تاکنون و اتصال مطالب این کتب به شاخه های متناسب درخت فرق و مذاهب و نیز ایجاد نمایه مکمل های مربوطه، همراه با ایجاد کلیدواژه ها جهت استفاده حداکثری و آسان پژوهشگران از مطالب کتاب و درخت، سعی

نمودیم به مجموعه‌ای نظامند و جامع در حوزه موضوعی فرق و مذاهب دست یابیم.

در این پروژه، تمام کتاب‌هایی که در زمینه فرق و مذاهب از قرن دوم تا قرن سیزدهم به رشته تحریر در آمده، گردآوری شده و همگی نیز به درخت فرق وصل گردیده است. گفتنی است که سعی نموده‌ایم بهترین و جامع‌ترین کتاب‌های قرن چهاردهم و پانزدهم را نیز - با توجه به محدودیت‌های مالکیت معنوی و دیگر محذورات - انتخاب کنیم و سپس، به درخت فرق و مذاهب متصل نماییم. البته همراه با این منابع که به درخت متصل می‌شوند، منابع دیگری هم در موضوع فرق و مذاهب و تا حدودی ادیان، در کتابخانه این پروژه وجود دارد که می‌تواند مورد استفاده محققان قرار گیرد.

- چرایی و هدف

با توجه به اهمیت و جایگاه ویژه فرق و مذاهب و شناخت عقاید، تطورات تاریخی، آثار و مشاهیر، جغرافیای زندگی و مناسبات خاص هر فرقه‌ای با دیگر فرق برای اندیشمندان علم کلام، دین‌پژوهان و سایر علاقه‌مندان، و نیز فقدان نرم‌افزاری یکپارچه، نظام‌مند و جامع در حوزه فرق و مذاهب، و همچنین، ضرورت بهره‌مندی از شیوه‌های نوین سازماندهی منابع و اطلاعات و تحلیل موضوعی آنها، ایجاد می‌نمود تا چنین پروژه‌ای ایجاد و به انجام برسد.

پروژه یادشده با توجه به نقش تأثیرگذار منابع و اطلاعات این حوزه موضوعی در فهم صحیح و اصولی مطالب کلامی و تطورات تاریخی آن و در راستای ایجاد بستری مناسب جهت

دستیابی پژوهشگران به محتوای منابع فرق و مذاهب بر اساس جست‌وجوی مفهومی در قالب درختواره و نیز فراهم کردن زمینه مطالعات و پژوهش‌های تطبیقی آرای کلامی در منابع فرق شیعه و اهل سنت، پایه‌ریزی شده است.

- چشم‌انداز پروژه

این پروژه، پس از تکمیل و اتمام، در قالب نرم‌افزاری دسکتاپی و به صورت آنلاین، مانند سایر کتابخانه‌ها و دانشنامه‌های مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی عرضه خواهد شد؛ اما با توجه به اینکه دنیای فرآورده‌های دیجیتال، با سرعت به سوی محصولات برخط و آنلاین پیش می‌رود و نیز با توجه به رویکرد حداکثری مرکز نور به محصولات برخط، در همان ابتدای طرح پروژه، در نظر داشتیم که پس از اتمام کار دانشنامه فرق و مذاهب و با استفاده از داشته‌هایمان در این پروژه، ویکی دانشنامه فرق و مذاهب را در بستر وب راه‌اندازی کنیم.

با توجه به فقدان چنین موضوعی به صورت جامع و نظام‌مند در بستر وب، و در راستای استفاده هرچه آسان‌تر پژوهشگران و سایر علاقه‌مندان، ویکی فرق و مذاهب می‌تواند زمینه بسیار خوبی را برای آشنایی هرچه بیشتر با فرقه‌های مختلف و ارائه کارهای پژوهشی تطبیقی میان فرقه‌ای فراهم کند.

ب. محتوا و قابلیت‌های برنامه

در این دانشنامه که در واقع، اولین محصول جامع در حوزه فرق و مذاهب اسلامی به شمار می‌آید، متن تمامی کتب اصلی و منبع،

پروژه «دانشنامه فرق و مذاهب» در واقع، نمودار درختی فرق و مذاهب است که بر اساس مهم‌ترین شاخصه‌های فرقه‌شناسی و فرقه‌نگاری تهیه و تنظیم شده است. ما در این پروژه، با گردآوری منابع مهم فرق و مذاهب اسلامی از ابتدا تا کنون و اتصال مطالب این کتب به شاخه‌های متناسب درخت فرق و مذاهب و نیز ایجاد نمایه مکمل‌های مربوطه، همراه با ایجاد کلیدواژه‌ها جهت استفاده حداکثری و آسان پژوهشگران از مطالب کتاب و درخت، سعی نمودیم به مجموعه‌ای نظامند و جامع در حوزه موضوعی فرق و مذاهب دست یابیم

از قرن دوم تا سیزده و چهاردهم هجری جمع‌آوری شده و به درخت برنامه متصل گردیده است. برخی از مهم‌ترین این کتاب‌ها عبارت‌اند از:

- «مسائل الإمامة» و «مقتطفات من الكتاب الأوسط»: عبدالله بن محمد ناشی اکبر؛

- فرق الشیعة: حسن بن موسی نوبختی؛

- مقالات الإسلامیین و اختلاف المصلین: علی بن اسماعیل اشعری؛

- المقالات و الفرق: سعد بن عبدالله اشعری؛

- التنبيه و الرد علی أهل الأهواء و البدع: محمد بن احمد ملطی شافعی؛

- گرایش‌ها و مذاهب اسلامی در سه قرن نخست هجری: احمد بن حمدان (ابو حاتم رازی)؛

- اوائل المقالات: محمد بن محمد (شیخ مفید)؛

- تبصرة العوام فی معرفة مقالات الأنام: مرتضی بن داعی؛

- التبصیر فی الدین و تمییز الفرقة الناجية عن الفرق الهالکین: شهفور بن طاهر اسفرائینی؛

- الفصل فی الملل و الأهواء و النحل: علی بن احمد (ابن حزم)؛

- الملل و النحل: عبد القاهر بن طاهر بغدادی؛

- بیان الأدیان: محمد بن عبیدالله (ابو المعالی)؛

- الفرق بین الفرق: عبد القاهر ابن طاهر بغدادی؛

- الحور العین: نشوان بن سعید حمیری؛

- الملل و النحل: محمد بن عبد الکریم شهرستانی؛

- إعتقادات فرق المسلمین و المشرکین: محمد بن عمر (فخر رازی)؛

- طبقات المعتزلة: احمد بن یحیی (مهدی لدین الله)؛

- خمس رسائل فی الفرق و المذاهب: احمد بن سلیمان (ابن کمال پاشا)؛

- بلوغ الأرب و کنوز الذهب فی معرفة المذهب: علی بن عبدالله شهراری صنعانی؛

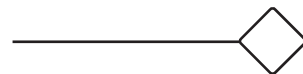
- طبقات الزیدية الكبرى (القسم الثالث): ابراهیم بن قاسم بن مؤید بالله شهراری؛

- تاریخ العقيدة الشیعیة و فرقها: فضل الله زنجانی.

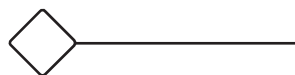
قسمت مهم نرم‌افزار دانشنامه فرق و ادیان، «درخت فرق و مذاهب» است که دارای سرشاخه‌های اصلی و زیرمجموعه‌های متنوعی است؛ برای مثال، در سرشاخه «فرق المسلمین» که

اصلی‌ترین محور در این برنامه به شمار می‌رود، زیرمجموعه‌های مهمی همچون: «الشیعة»، «اهل السنة»، «المشبهة»، «الخوارج»، «النواصب»، «الصوفیة» و «سائر الفرق»، ارائه شده است که هر یک از اینها، از زیرمجموعه‌های متنوع دیگر برخوردار است؛ مانند شاخه «الشیعة» که به شاخه‌هایی مانند: «الامامية»، «الزیدية»، «الکیسانیة» و «سائر الفرق» تقسیم شده است و هر کدام از آنها نیز دربردارنده زیرمجموعه‌های بسیاری هستند که تمام این مجموعه‌ها، به متن کتب مربوط به هر شاخه متصل شده است.

به طور کلی، برای هر فرقه‌ای، درخت مخصوص و مرتبط با آن فرقه ساماندهی شده است که مشتمل بر محورهای اصلی مانند: تعریف، عقاید، آثار نوشتاری و عملی، ویژگی‌های خاص، آرای صاحب‌نظران درباره هر فرقه، ایرادات وارد شده به فرقه، تاریخچه، جغرافیا و مؤسس و رجال مهم فرقه می‌باشد.

این پروژه، پس از تکمیل و اتمام، در قالب نرم‌افزاری دستکاپی و به صورت آفلاین، مانند سایر کتابخانه‌ها و دانشنامه‌های مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی عرضه خواهد شد؛ اما با توجه به اینکه دنیای فرآورده‌های دیجیتال، با سرعت به سوی محصولات برخط و آنلاین پیش می‌رود و نیز با توجه به رویکرد حداکثری مرکز نور به محصولات برخط، در همان ابتدای طرح پروژه، در نظر داشتیم که پس از اتمام کار دانشنامه فرق و مذاهب و با استفاده از داشته‌هایمان در این پروژه، ویکی دانشنامه فرق و مذاهب را در بستر وب راه‌اندازی کنیم

در کنار این درخت، یکسری نمایه‌های مکمل نیز وجود دارد؛ مثلاً وقتی شاخه درختی مثل «آثار اسماعیلیه» انتخاب می‌شود، در کنار آن، نمایه‌های مکمل مربوط به این عنوان، همچون نام و نویسنده و پدیدآورنده آن آثار نیز در پنجره‌ای مستقل ارائه می‌گردد.

همراه نمایه‌ها، کلیدواژه‌ها نیز گنجانده شده است و محقق از این طریق، به مترادفات، مرتبطات و مشترکات یک کلیدواژه هم دسترسی خواهد داشت؛ برای مثال، کتابی همچون «ملل و نحل»، یک عنوان مشترک از چند نویسنده است و در برنامه در هر قسمت، طوری این کلیدواژه ساخته شده که دقیقاً مشخص شده منظور ما از «ملل و نحل» در اینجا، مثلاً «ملل و نحل شہرستانی» است.

گفتنی است که برخی مباحث، مخصوص یک یا چند فرقه خاص است و در دیگر فرق، چنین مبحثی مطرح نیست؛ برای مثال، موضوعی مانند «المنزلة بین المنزلتین» برای معتزله، و «رجعت» برای اثنا عشریه، از مباحث خاص این دو فرقه محسوب می‌شود. از این رو، کاربر فقط در شاخه اثنا عشریه به عنوان «رجعت»، و در شاخه معتزله به عنوان «المنزلة بین المنزلتین» دسترسی خواهد داشت و در شاخه فرقه‌ای مثل ماتریدیه که اصلاً به این مباحث پرداخته نشده، این دو عنوان را مشاهده نمی‌کند.

نکته دیگر اینکه در این پروژه، نگاه دست‌اندرکاران برنامه، یک نگرش گزارشی بوده است؛ یعنی بدون هیچ‌گونه داوری، به عرضه تمامی منابع فرق مبادرت ورزیده‌اند. به همین جهت، محققان تمام فرق شیعه و سنی، به راحتی به وسیله این محصول می‌توانند پژوهش‌های خود را ساماندهی کنند.

موضوع دیگری که تا حد بسیاری بر اتقان کار افزوده، این است که طی سه مرحله، همه متون برنامه کنترل و بررسی شده است تا کتب با دقت قابل قبولی در دسترس علاقه‌مندان و محققان قرار گیرد.

این نرم‌افزار در قالب «کتابخانه استاندارد نور» عرضه خواهد گشت و تمام قابلیت‌های فنی و پژوهشی مربوط به این نوع کتابخانه نیز در برنامه گنجانده شده است. ■